

Contribuții la istoria tipografiilor din secolul al 18-lea. Cazul Transilvaniei

MIHÁLY SEBESTYÉN-SPIELMANN

Lucrarea de față se dorește a fi o contribuție la cunoașterea activității tipografice și editoriale din Transilvania de-a lungul unui întreg secol.

„Transilvanicele”, produse și tipărite între 1701-1800 în această provincie istorică, au fost scoase la vânzare, pentru cititorii autohtoni în primul rând, și cu mijloace materiale mai mult sau mai puțin solide, de diverși factori: târgoveți, băcani, negustori ambulanți, compactori și chiar editori. Mai târziu, la jumătatea secolului, la Sibiu apăreau și primele librării fondate de Peter Barth sen., urmat de inițiativa mai îndrăznească a familiei Hochmeister. Atât Barth, cât și Hochmeister și-au desfășurat activitatea în centrul politic al Marelui Principat al Transilvaniei (dietă, guvernium, thesaurariat, oficii centrale), dar odată cu mutarea centrului de greutate al vieții intelectuale și politice a provinciei la Cluj, ei își vor deschide câte o sucursală și în acest municipiu regal liber. Clujul, ca și Sibiu, avea o activitate tipografică cu o tradiție neîntreruptă timp de peste două secole, acestea fiind și singurele două astfel de orașe din aria geografică cercetată de noi. Ele vor deveni în secolul al 18-lea cele mai prolifere locuri de editare, în ambele funcționând simultan și concurențial mai multe ateliere și tiparnițe.

În ce privește analiza calitativă și de fond a tipăriturilor apărute, nu o vom face decât tangențial. Un astfel de examen necesită prea mult timp, presupunând parcurgerea atât a tuturor tipăriturilor existente, cât și a unei literaturi de specialitate destul de bogate despre „secolul luminilor”.

Baza lucrării (a examinării și a analizelor calitative) o formează cataloagele colective ale cărților apărute în secolul al 18-lea. Așa sînt: eternul și clasicul **BRV**¹ de Bianu-Hodoș, D. Simonescu; **Contribuții la Bibliografia Românească Veche** al lui D. Poenaru (Tîrgoviște, 1973); **Repertoriul actelor oficiale tipărite în limba română privind Transilvania 1701-1847**, o bibliografie redactată de A. Răduțiu și L. Gyémánt (București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981); primele două volume din lucrarea clujeanului Szabó Károly **RMK**², dar mai ales **Bibliografia Hungariae. Catalogus librorum 1712-1860** (Budapesta, 1888-1892, vol. I-IV) redactată de Petrik Géza, la care s-au adăugat în ultimii ani alte patru volume, apărute între anii 1972-1993, sub îngrijirea unui colectiv redacțional de la Biblioteca Națională Széchenyi a Ungariei. Ele însumează așadar — pe baza unor cataloage parțiale anterioare și a culegerilor de informații bibliografice ale mai multor biblioteci românești și străine — întreaga producție editorială din Transilvania, cu toate datele bibliografice importante: autorul, titlul, locul și anul apariției, incluzînd și specificarea tipografiilor, a numărului de pagini și a caracteristicilor cantitative ale publicațiilor. Merită să accentuăm faptul că aceste cataloage apărute recent, cuprind în paginile lor informații noi privind tipăriturile mici, „efemeridele”, precum și date și informații bibliografice referitoare la anunțurile mortuare, afișe și programe teatrale, la circulare și publicații ale oficialităților (în fond, material arhivistic), versuri de nuntă sau mortuare, „ode gratulatorii”, și nu în ultimă instanță, adevăratele publicații efemere — primele ziare și reviste care au ieșit de sub teascurile timișorene, clujene sau sibiene. De asemenea, din numele proprietarilor și arendașilor, a conducătorilor de ateliere tipografice aflăm și anii de funcționare și ce s-a editat în cursul unui an calendaristic. Aranjarea datelor într-un tabel sincron (vezi *Anexa 1*) ne furnizează noi informații privind evoluția tiparului în țara noastră.

Între anii 1701-1800 au funcționat tiparnițe (accepțiunea de azi, geografic-tradițională și multiculturală a termenului) în 14 localități din Transilvania: *Aiud, Alba Iulia, Bistrița, Blaj, Brașov, Carei, Cluj, Diosig (jud. Bihor), Mediaș, Oradea, Sibiu, Șumuleu-Ciuc, Timișoara și Tîrgu Mureș*. Amintita **Bibliografia Hungariae** menționează însă că în aria geografică (Hungaria Magna) luată în discuție de redactorii catalogului, între anii 1701-1800 au funcționat tipografii în cincizeci de localități (așadar, cele ardelene reprezintă doar 28% din totalul localităților înzestrate cu tipografie). Nu dispuneau la vremea respectivă de tipografii localități precum Arad, Satu Mare, Baia Mare și Zalău, dar nici Beiuș, Făgăraș, Deva, Turda, Sighișoara sau Lugoj. De asemenea, nu au o tipografie proprie Sfîntu Gheorghe, Odorheul Secuiesc, Miercurea Ciuc sau Tîrgu Secuiesc, deși aceste localități au fost ridicate la rang de oraș încă în Evul Mediu, avînd instituții de învățămînt mediu aflate în plină dezvoltare. Ele vor intra în rîndul localităților cu tipografie proprie abia în veacul al 19-lea.

Dincolo de Carpați, în Țările Române, în decursul secolului al 18-lea au funcționat imprimerii în nouă centre, cinci în Muntenia (București, Buzău, Snagov, Rîmnic și Tîrgoviște) și patru în Moldova (Iași, Dubăsari, Rădăuți și Movilău). Sînt însă și ani în care tiparul românesc se restrînge la aria Transilvaniei, cum s-a întîmplat în 1708, 1711, 1718, 1721-1722, 1727, 1738, 1772 sau 1788. În cel mai fericit caz, tipografiile din afara arcului

carpatic și-au desfășurat activitatea în mod simultan, adică, de exemplu, în anii 1743, 1745, 1747, 1768, 1785 și 1794 sînt atestate *patru tiparnițe* care funcționau în același timp.

În Ardeal, doar patru localități își continuă neîntrerupt activitatea tipografică: Sibiu, Brașovul, Clujul și Mănăstirea de la Șumuleu-Ciuc.

Prima dintre ele dispunea de o *tipografie orășenească* (Stadtdruckerei) încă din 1575, și care a funcționat pînă aproape de sfîrșitul perioadei alese de noi spre cercetare (1789), cînd însă este preluată și cumpărată de familia lui *Martin Hochmeister*. Alături de Hochmeister, amintitul *Peter Barth* își va deschide în 1747 la Sibiu cea de a doua tipografie. Producția acesteia va acoperi a doua jumătate a veacului al 18-lea. Sibiu devine apoi teren de încercare pentru încă doi întreprinzători care contribuie la crearea unei reale concurențe editoriale. Este vorba despre eforturile din 1776 ale lui *Gotthlieb Posch* și cele ale lui *Johann Theophil Muhlsteffen* din anii de ofensivă ai jozefinismului, adică între 1786 și 1790.

La Cluj, Biserica Reformată, întărită de privilegiile de care se bucurau din partea principilor din perioada anterioară, are o tipografie prestigioasă la care lucrează printre alții, în calitate de conducător, vestitul *M. Tótfalusi Kis Miklós*. Atelierul a editat cărți între anii 1668-1770. Calvinii au mai înființat pe lîngă Colegiul Reformat din localitate și un al doilea atelier de editare pentru manuale și materiale didactice. Această producție va alimenta cu tipărituri necesare activitatea didactică și confesională a tuturor școlilor superioare calvine și unitariene din Transilvania. Volumele ajung astfel la Odorheiu Secuiesc, Zalău, Tîrgu-Mureș, Cristuru Secuiesc și Turda, ca și în biblioteca școlilor din Aiud sau Orăștie. Odată cu încetarea activității tipografiei bisericii, sarcinile acesteia sînt preluate de către Colegiul Reformat din Platea Luporum [Farkas utca] (azi str. Kogălniceanu).

Unitarienii din Cluj au o tipografie mică — o încercare de scurtă durată de a se elibera de sub tutela altor confesiuni — astfel că între 1697-1703 avem date despre tipărirea unor volume de cult, de matematică și de filosofie.

Odată cu repunerea catolicismului în toate drepturile pe care le-a avut anterior reformei religioase, la Cluj se reînființează Liceul Iezuit, preluat după 1773 de către ordinul piariștilor și avînd sarcini didactico-educative. În deceniul opt al secolului, școala a fost ridicată pentru o scurtă perioadă și la rang de universitate (institut de învățămînt superior). Așa se explică și dese schimbări de nume și de titluri de posesiune ale tipografiei, înființată în 1726 sub numele de *Typographia Academica* (pînă în 1774) și rebotezată și reorganizată în același an sub numele de *Typografia Universitatis* (1774-1783). Atelierul aparține între anii 1783 și 1798 Episcopiei Romano-Catolice, dar, odată ce manuscrisele sînt trecute prin sita cenzurii, atelierul rămîne deschis publicării de lucrări de toate tipurile. Așa cum am arătat, în 1790 Martin Hochmeister jr. deschide o tipografie în oraș, pe pagina de titlu a cărților tipărite de el figurînd adesea, ca loc al apariției, două localități: Sibiu și Cluj (Cibinii — Claudiopolis). Nici rivalul său, Peter Barth cel tînăr, nu se lasă mai prejos. În 1796 înființează și el un atelier pe malul Someșului Rece. Ultimele două inițiative apucă și trec pragul secolului următor.

Clujul rămîne singura localitate unde în cursul secolului al 18-lea nu va înceta pentru nici un moment/(an) tipărirea și editarea de titluri noi, chiar dacă au existat perioade în care se lansaseră un număr infim de tipărituri. Pata cea mai întunecată a acestei perioade o constituie anul 1708, cu o singură apariție (sîntem spre sfîrșitul războiului curuților, Clujul fiind ars, devastat și prădat de mai multe ori). Alte eclipse tipografice sînt înregistrate în 1714, 1715 și 1754, cînd nu sînt scoase pe piață decît cel mult trei titluri pe an. Tot aici se ating însă și cotele maxime de producție. Astfel, între 1794-1795 apar 47 de noi tipărituri, iar în anul 1791, nu mai puțin de 54, aceste cifre situîndu-se peste media anuală pe provincie, adică 40-41 de titluri noi! (Recordul editărilor dintr-un an este egalat și chiar întrecut, în 1789, cînd tipografiile din Sibiu înregistrează 87 de titluri publicate. Este adevărat că majoritatea aparițiilor sînt compuse din acte și decrete oficiale jozefiniste, de doar cîteva file).

Tipografia familiei *Seuler* (Lucas, Johann și văduva) de la Brașov (1693-1772) are același rol ca și atelierul municipal de la Sibiu. În 1773, tipografia ajunge în proprietatea familiei *Albrich*, și timp de un sfert de secol va funcționa ca unica întreprindere de tipografie din localitate (1773-1797). În 1797 cunoaștem cîteva tipărituri semnate de *Johann Andreas Wagner*, iar din 1798 monopolul editării îi revine lui *Johann Georg von Schobeln*.

În principiu, același lucru se poate spune și despre *Tipografia Mănăstirii Franciscane* de la Șumuleu Ciuc: ea dispune de o mașină tipografică încă din secolul al 17-lea, fiind pusă în funcțiune pentru prima dată la 1676 de către Joannes Kájoni (Căianu). Sînt ani însă în care nu avem informații despre producția atelierului (probabil fără să fi publicat ceva). Astfel de perioade silențioase sînt înregistrate și între anii 1702-1707, 1709-1714, 1716-1718, 1720-1725 etc.

La Alba Iulia și la Timișoara tipografiile au fost reînființate. Prima a fost distrusă încă din secolul al 17-lea (1658) de către turci. La Timișoara, *Matthaus Joseph Heimerl* pune bazele unui nou atelier în 1769, iar la Alba Iulia, episcopul *Ignác Batthyány*, fondatorul bibliotecii omonime, preocupat și de o activitate literară prodigioasă fondează o editură și o tipografie ale Seminarului Romano-Catolic (1785). La Timișoara viața intelectuală și începutul formării burgheziei moderne vor impune în curând o activitate editorială-tipografică foarte vie. Marea firmă cu filiale în Viena, Pressburg (Pozsony) și Pesta, *J. Th. Trattner*, își face apariția în orașul de pe Bega în 1784, tot atunci apărînd pe piața timișoreană consorțiul local *Deutsche Schulanstalt*. Între anii 1785-1790 și 1787-1790 avem informații despre noi inițiative în domeniul producției tipografice. Este vorba de *Joseph Anton Slowatzek*, respectiv *H. Eisenführer*. De asemenea, *Jacob Joseph Jonas* devine în ultimul deceniu proprietar al unui atelier din același însemnat municipiu aflat în plin avînt.

Pe harta tipografică a Transilvaniei apar însă și noi centre. În ordine cronologică:

Oradea: *Tipografia Seminarului Romano-Catolic* (1745 - 1800 ...), neexistînd nici o legătură între fosta tipografie a lui Ábrahám Szenci Kertész mutată la Cluj, și apoi la Sibiu, din orașul asediat de turci în 1660, și cea înființată acum;

Blaj: *Tipografia Mitropoliei Greco-Catolice* (1747 - 1800...) prin eforturile lui Petru Pavel Aaron;

Carei: *Tipografia* finanțată de familia conților *Károlyi* (1754-1800...) pentru nevoile școlare și ale vieții intelectuale din regiunea sătmăreană și pentru a-i concura pe calvinii din Debrecen;

Bistrița: sînt mai multe încercări: *Christian Lehmann* (1760, 1770-1781), *Johann Schiff* (1762), *Peter Eckhart* (1789-1797) ș.a.;

Același *J. Schiff* tipărește cărți și la **Mediaș**, mai mult ca sigur între anii 1765-1783 și 1796-1797. În anul 1763 se întemeiază prima tiparniță și la **Aiud**, prin *György Kis*, acesta rezistînd cu succes lipsei sprijinului financiar pînă în anul 1767. În anul imediat următor, meritul de a continua această activitate editorială îi revine lui *Sámuel Debreczeni* (1768-1774).

Atît la **Oradea** (1798) cît și la **Diosig** un tipograf pe nume *Pál Medgyessi*, își va fonda propriul său atelier (1788-1795).

În sfîrșit, o ultimă localitate în care s-au întemeiat noi tipografii este **Tîrgu-Mureșul**. Aici se va instala însă tipograful clujean *Kapronczai Nyerges Ádám* (+1786), probabil la chemarea edililor și a magistraturii³, dar abia în 1786. Acest meșter cu studii la Viena, nu publică decît un singur titlu, pentru ca apoi atelierul să treacă rînd pe rînd prin mîinile lui *László Gál* (1787-1790), *Antal Huszár* (1793-1794), pentru ca în 1794 sau 1795 să fie achiziționat de doctorul István Mátyus, medicul principal al Scaunului Mureș, fără însă ca el să pună în funcțiune aparatele. (Cu toate că Mátyus este autorul unei „Dietetici” de două, respectiv șase volume editate la Cluj, respectiv la Pressburg și Kosice.) Pînă la moartea doctorului (1802) la noi nu se mai pune în funcțiune nici o tiparniță, nemaipărînd deci nici o tipăritură. În secolul al 19-lea tipografia, prin donație testamentară, trece în proprietatea Colegiului Reformat din localitate funcționînd fără întrerupere pînă la 1948.

Din cele 181 de tipografii cîte au funcționat pe teritoriul Coroanei Ungare, 39 sînt înregistrate în Transilvania, ceea ce înseamnă că 16% din ateliere sînt legate de viața intelectuală a acestei provincii.

În cele 39 de tipografii din secolul al 18-lea au apărut 4073 de titluri. Adică o medie anuală de 40 de titluri. Acestea sînt cele care pot fi atribuite cu siguranță tiparnițelor din Ardeal. Trebuie însă să remarcăm faptul că cercetarea, descoperirea, descrierea și identificarea tipăriturilor din secolul menționat abia se află în faza de început a unei abordări profunde. Anii care vor veni vor îmbogăți desigur numărul titlurilor transilvane, dar cu toate acestea, cîteva concluzii meritorii pot fi trase, pe baza datelor existente, și la ora actuală.

Cele 40 de volume editate anual de care aminteam mai sus reprezintă o medie matematică. În realitate însă, această cotă a fost atinsă abia în anul 1744 (49 de titluri), și apoi în 1749 (43 de titluri). Deși în deceniul al 6-lea volumul producției fluctuase, cu începere din 1761 și pînă la 1771, ea se va situa peste nivelul mediu, iar în ultimul sfert de veac va înregistra recorduri de peste 100 de titluri noi apărute într-un singur an (1789-1790) în toată Transilvania. Performanțele pozitive și negative se datorau atît cauzelor politice (creșterea nevoilor pentru lectură, numărul crescînd al celor alfabetizați, dar și războaiele, răzvrătirile, mișcările politico-religioase ori reformele politico-administrative, noile sisteme de percepere a taxelor și impozitelor, restrîngerea sau lărgirea educației confesionale), cît și unor cauze economice și tehnice (crize de producție, lipsa surselor de finanțare, a cîte unui mecena îndrăgostit de arta tipografiei, dificultăți în înființarea de noi ateliere, schimbarea setului de litere cu noi piese, apariția a cîte unui meșter mai iscusit), dar și catastrofelor naturale (mai cu seamă epidemii de ciumă, foamete, inundații, arderea tipografiilor) și modelelor literare (creșterea interesului unui public pentru versuri ocazionale — compuse de elevi de liceu, de clientela politică, confesională sau de curteni) etc.

Dacă facem un clasament al productivității (vezi *Anexa 1*) observăm cu ușurință că în fruntea lui se situează tipografiile clujene cu 1843 de titluri (cărți, afișe, acte oficiale etc.), titluri care erau editate în limba latină și în toate limbile vorbite în Transilvania (45,24%). Al doilea loc este ocupat de Sibiu cu 942 de titluri noi (23,12%). Față de aceste două centre intelectuale, politice și socio-culturale, celelalte localități se adresează fie unui grup mai restrâns de cititori, fie unei regiuni anume: 480 la Brașov (11,78%), 214 la Oradea (5,25%), 160 la Carei (3,92%), 136 la Blaj (3,33%); aproximativ același număr de titluri (87) apar în decursul unui secol întreg la Șumuleu Ciuc (2,13%), pe când în Timișoara, într-un răstimp de doar patru decenii, se editează 84 de titluri, adică 2,06%. La Aiud 48 de titluri (1,17%), la Alba Iulia 29 (0,71%), la Bistrița și Mediaș câte 15 (0,36%), iar la Diosig 12 (0,29%), în timp ce la Tîrgu-Mureș văd lumina tiparului doar 8 titluri (0,19%).

Analizînd aceste date cu ochiul statisticianului, ne vom da seama că unui singur oraș îi reveneau 291 de titluri, condiție ce fusese „îndeplinită” doar de municipiile Cluj, Sibiu și Brașov. Unui atelier, pe o perioadă de un secol (deși doar tipografia veche de la Șumuleu Ciuc funcționase fără să-și fi schimbat proprietarul sau fără o reorganizare radicală, deci în forma ei inițială) îi revin 104 tipăriri. Comparativ putem aminti că în zilele noastre o tipografie de mică capacitate produce cam tot atîtea titluri în decurs de un an. (Nu cunoaștem numărul exemplarelor, dar se presupune că ele — în Transilvania secolului 18 — variau între 100, 300 și 1000.)

Analizînd producția cîtorva ateliere și corelînd datele cantitative cu anii efectiv de funcționare, vom ajunge prin simple calcule matematice la următoarele rezultate: tipografia din Blaj a scos titluri noi timp de 48 de ani (din cei 53 de ani de existență cîți a avut pînă în anul 1800 inclusiv), ceea ce înseamnă că anual erau oferite unui cititor ideal 2,83 cărți; la Aiud, cele două tipografii care s-au succedat au produs în decurs de 12 ani 48 de titluri, adică anual cîte patru. În celălalt capăt al provinciei, la Carei, în 40 de ani au fost editate 160 de tipăriri, adică tot cîte patru pe an, la fel ca și în cazul Colegiului Reformat de la Aiud. Tipografia Academică Clujeană în 48 de ani a funcționat fără întrerupere. În toată această perioadă a editat 509 titluri, care reprezintă o cantitate de 10,60 de volume publicate în decurs de 12 luni. La Oradea, în cele două tipografii (pentru că cea a lui Medgyessi Pál era practic neînsemnată) au fost realizate 214 cărți în decurs de 29 de ani de funcționare reală, adică 7,37 titluri anual. La Cluj, atelierul finanțat de Biserica Calvină din Transilvania a avut o producție anuală de 6,34 de titluri, în timp ce atelierul reformaților din localitate avea o producție medie anuală de 10,84 de titluri.

În sfîrșit, seria exemplelor poate fi încheiată cu tipografia familiei Seuler. Activînd la Brașov între anii 1701-1772 (efectiv șapte decenii) această tipografie a produs 349 de lucrări (4,98 de titluri într-un an). În concluzie, putem afirma că singura tipografie care va depăși media anuală pe țară (40 de titluri) — editînd 55 de titluri în 1789, chiar dacă acestea însumau doar 120 de pagini — este cea condusă de Peter Barth din Sibiu. Barth obținuse în epoca jozefinistă (1783-1790) dreptul atît de rîvnit și de alții de a fi tipograful oficial al Guberniului. (Atelierul sibian are o producție totală de 231 opere, cu o medie anuală 9 publicații în 51 de ani).

Pe baza titlurilor scoase spre vînzare, am dorit de asemenea să aflăm atît numărul paginilor tipărite de tipografii, cît și cele realizate într-un an. Am ales de aceea un eșantion aleator. Făcînd prima încercare de caracterizare cantitativă a paginilor imprimate ne-am oprit la anul 1707, pentru ca apoi să repetăm din zece în zece ani aceeași operațiune pînă la sfîrșitul secolului (vezi *Anexa 2*).

Prin metoda aleasă de noi, producția de carte poate fi evaluată mai exact, puțîndu-se opera cu date mult mai apropiate de realitate. De asemenea, putem forma o imagine mai corectă asupra activității tipografice a fiecărui atelier sau centru și ne putem da seama cîți meșteri, calfe și ucenici (zețari, culegători, corectori etc.) erau angajați efectiv la officinele ardelenene din secolul al 18-lea.

Enumerarea titlurilor este foarte atractivă și arătoasă, dar în același timp, lista lor ascunde în sine și o imagine falsă despre productivitatea tiparnițelor. Astfel, dacă în unele cazuri trei titluri pot însemna foarte ușor 1000-2000 de pagini, în altele, cincizeci de tipăriri nu totalizează mai mult 120 sau chiar 50 de file. Or, eforturile unui meșter, ale unui colectiv de tipograf, zețari, gravori sau corectori se măsoară prin munca depusă pentru producerea unei cărți voluminoase, în condiții grafice bune, nemaivorbind de gravuri și ilustrații aferente care apar tot mai des, mai ales în lucrările de științe naturale și în cele tehnice. (Că aparițiile tipografice de la noi au fost sau nu frumoase, nu ne putem pronunța deocamdată, niciunul din cercetători neinteresîndu-se decît incidental de aspectul estetic al tipăriturilor, chiar dacă meseria ieșise de sub imperiul necesității primare și a intrat în cel al cotidianului și al unei exigențe crescînde în condițiile concurenței străine și autohtone.)

Iată cîteva exemple despre diferențele de paginație ale tipăriturilor noastre:

La Șumuleu, în 1756 au fost tipărite 13 titluri cu un total de 297 de pagini. Putem afirma așadar că media era 23 de pagini la un titlu. Mult mai relevant este însă să menționăm, pe baza cataloagelor, că o singură carte

produsă în atelierul franciscanilor are 14-128 de pagini (*Jézus, Mária József*), iar o alta (*A Jezus Krisztus Keresztének Uttya*) 72 de pagini tipărite, astfel că restul de 11 titluri nu depășesc 14-15 pagini.

În cele trei tipografii ale orașului Bistrița au apărut între 1760-1797 cincisprezece cărți noi. Teoretic vorbind, ele însumează 1207 pagini, câte 80 pentru fiecare atelier în parte. Dar socotind după intervalele de funcționare efectivă vom vedea că la Bistrița s-au tipărit anual în medie 109 pagini.

În secolul al 18-lea, la Tîrgu-Mureș s-au editat opt titluri. Nu e neapărat un prilej de bucurie. Totuși, numărul paginilor ne îndreptățește să emitem o judecată de valoare mult mai obiectivă: dacă meșterul Kapronczai Nyerges a trimis la tipărire 158 de pagini gata culese, L. Gál a tipărit 348 de pagini, adică mai mult decât dublu, în timp ce ultimul, A. Huszár de Nagy Ajta, a tipărit de trei ori mai multe titluri decât Kapronczai, mai exact 495 de pagini. În total sînt mai multe de o mie de pagini (1001) în decursul a șase ani, adică 167 de pagini anual.

În cazul Blajului am examinat ritmul de productivitate pentru cinci ani consecutivi. Dificultatea acestei examinări constă în faptul că se cunosc titlurile tipărite, dar de multe ori nemaieexistînd nici un exemplar care să se fi păstrat, nu putem să ne dăm seama care este (fusesse) paginația exactă a unor volume importante. Totuși, pe baza unor aproximări (și folosind reeditările) avem următoarea serie:

- 1759: 221 p.
- 1760: 879 p. (un titlu fără paginație cunoscută)
- 1761: 71 p. (două titluri cunoscute doar din documente de tipografie)
- 1762: 838 p.
- 1763: 1130 p.

Avînd în vedere că titlurile sînt cunoscute doar din scriptele contemporane sau din referințe bibliografice inexacte (Acatist, Penticostarion), în mod normal ele ar putea conține mai multe sute de pagini. Pe baza acestor premise, nu credem că părerea potrivit căreia tipografia Blajului putea să ofere cititorilor anual 1000-1500 de pagini ar fi hazardată, cel puțin nu în perioada analizată de noi. Rămîne ca cercetările ulterioare să stabilească mai exact tendințele și fluctuația procesului de realizare a tipăriturilor din orașul de pe Tîrnava.

Deși ne-am ferit să intrăm în analiza tematică a tipăriturilor cercetate de noi, la sondarea deceniilor ne-am lovit inevitabil și de acest aspect deloc neglijabil.

Am putut constata că aria tematică a tipăriturilor din perioada 1701-1800 acoperă toate domeniile de activitate. Este adevărat că lărgirea orizontului editorial este sesizabilă mai ales începînd cu deceniul al șaptelea, toate acestea în ciuda unei cenzuri severe care apasă asupra societății, practic în tot cursul veacului, fiind exercitată fie de episcopul romano-catolic, fie de o comisie literară de pe lîngă Guvernul Transilvaniei. Din cele 390 de tipărituri pe baza cărora am alcătuit seria caracteristicilor cantitative (paginația anuală produsă), cele mai multe — 105 titluri — pot fi etichetate drept producții beletristice sau literatură de ficțiune și lirică (versuri ocazionale, ode etc.).

Literatură teologică și de contemplație religioasă (66 de titluri) este însă mai voluminoasă, dacă e să judecăm după numărul paginilor și filelor conținute de fiecare operă în parte. La această literatură se adăugă și o categorie înrudită: cărțile de rugăciune și culegerile de psalmi cu și fără note muzicale (16 titluri). De asemenea, acte oficiale: 24; calendare, foarte populare și de toate felurile (simple, schematic, cu sfaturi și pronosticuri): 25; predici mortuare care conțin cugetări etico-morale, elemente de istorie și genealogie, știri și noutăți sub formă de parabole etc.: 39; teze susținute de tineri ardeleni la școlile greco-catolice, romano-catolice și protestante: 26 de titluri. Clasicii antichității bat însă în retragere (3 titluri), lucrările de acest gen fiind suplimentate din contingente străine. În schimb, crește numărul lucrărilor didactico-școlare (de ex. regulamentele și reglementările școlare, îndreptarele ortografice, bucoavnele): 24; și mai ales cele de medicină și științe exacte, tehnico-naturale datorită creșterii numărului intelectualilor care au studiat în străinătate altceva decât teologia (Samuel Köleséri, André Étienne, Ferenc Nyulas, Johann Fridwalszky): 20 de titluri.

Dreptul și istoria încep să-și capete statutul de știință de sine stătătoare, devenind domenii vaste de cercetare; se fac primele editări de cronici și documente istorice și se scriu primele monografii geografico-statistico-istorice (11-15 titluri). Semnalăm de asemenea începutul literaturii de bibliologie și bibliografie; asistăm la premiera cataloagelor de editură — 6 titluri (printre ele de ex. tipografia Hochmeister va scoate din cinci în cinci ani un nou „info” privind ofertele sale de carte, apărînd chiar și un album tipografic cu mostre de litere). Ultimele decenii ale secolului înseamnă și apariția primelor periodice din Transilvania — la Timișoara, Sibiu și la Cluj — care concurează cu cele vieneze și din Pressburg.

Lucrarea noastră este mai mult un semnal, o sugestie pentru noi cercetări. O propunere de teme și modalități de abordare a unor domenii speciale care sînt la îndemîna oricărei biblioteci cu colecții tradiționale. Secolul al

18-lea poartă deja amprenta unei activități editoriale mature, iar numărul titlurilor depășește suma tuturor tipăriturilor înregistrate de la apariția tiparului la noi în țară și până în anul 1701. Ea necesită o tratare mult mai diferențiată, cu multe criterii și promite celor care se vor aprofunda în examinarea ei, noi titluri, unghiuri de vedere, concluzii istorice și socio-literare, inclusiv surprize plăcute.

Acestea fac parte din riscurile meseriei⁴. □

ANEXA 1

Anul	Ai	AI	Bv	Bl	Bi	Ca	Cj	D	M	Or	Sb	SC	Tm	TgM	Suma
1701			6				16					1			23
1702			5				20				4				29
1703			6				13				1				20
1704			5				4				2				11
1705			4				4				6				14
1706			5				4				2				11
1707			4				6				5				15
1708			8				1				4	1			14
1709			9				4				7				20
1710			4				5				5				14
1711			3				4				4				11
1712			6				7				2				15
1713			4				5				3				12
1714			4				3				2				9
1715			4				3					1			8
1716			3				9				1				13
1717			4				6				1				11
1718			5				9				1				15
1719							8				1	1			10
1720			2				7				3				12
1721			5				8				4				17
1722			4				5				3				12
1723			4				9				2				15
1724			2				7				1				10
1725			4				7								11
1726			5				10				2	2			19
1727			4				13					1			18
1728			4				14				2	2			22
1729			5				16				2	2			25
1730			9				13				3	1			26
1731			7				23				1	3			34
1732			6				21				5	1			33
1733			8				23				2	1			34
1734			6				26				1				33
1735			8				27								35
1736			4				23				3	2			32
1737			6				25				1	2			34
1738			6				27				1	1			35
1739			8				22				2	3			35
1740			7				12				7				26
1741			6				20				3	4			33
1742			5				29				5				39
1743			4				13			1	2	2			22
1744			3				37				9				49
1745			3				23			2	1	1			30

1746					29		3	2	1			35			
1747		3	2		20		2	5	3			35			
1748		2	1		14		1	5				23			
1749		4			27		6	4	2			43			
1750		7	2		15		3	7				34			
1751		11	2		20		6	8	2			49			
1752		4			20		6	4	1			35			
1753		6	2		13		2	3	2			28			
1754		6			3		1	3	2			15			
1755		5	2	2	22			3	1			35			
1756		2	3	2	11			4	13			35			
1757		6	2	3	12			6	2			31			
1758		4		5	14			2	2			27			
1759		2	2	3	20			6				33			
1760		1	6	2	3	19		4	1			36			
1761		3	4	2	29		1	9	1			49			
1762		5	6	1	4	19		2	6			43			
1763	1	4	2	3	22		5	9				46			
1764	6	10	2	2	29		2	2	1			54			
1765	2	7	3	7	28		1	7	8	2		65			
1766	6	4	9		24			5	7	1		56			
1767	5	4	1	2	30				11	1		54			
1768	4	5	3	2	35		2	3	15	1		70			
1769	4	2	3		17			9	7		1	43			
1770	5	5	1	3	31			2	12	1		60			
1771	10	5	3	5	17		1	1	4		4	50			
1772	2	4		2	15			1	7			31			
1773		3	3	1	16		1	4	3	3	5	39			
1774	2	4	1	2	21			1	4		2	37			
1775		4	1	2	28			3	4		1	43			
1776			4	1	20			6	7	1	2	41			
1777		2	6	16	32		2	6	9	1	2	76			
1778			3	10	25			6	14			58			
1779		2	3	1	3	22		1	12	16	4	64			
1780		1	6		5	19		1	15	26	1	4	78		
1781		8	3	1	3	16		1	11	46	2	1	92		
1782		2	3		2	19			12	26		2	66		
1783		4	4		5	14		3	7	26	1	1	65		
1784		2	7		3	20			12	31	1	3	79		
1785		2	4	3	10	23			3	31		1	77		
1786		1	2	7	17	13			12	28		1	81		
1787		2	1	1	7	13			4	26		6	2	62	
1788		5	1	2		1	11	2		1	47		1	1	72
1789		1	3	1	2	1	6	3		1	87		1		106
1790 1		4	4		2	3	16	3		4	53	1	19	2	112
1791		4	4	2	1	6	54	2		2	21		6		102
1792		3	1	3		5	31			2	28		3		76
1793			4	1	4	42			3	22		4	1		81
1794		1	1		1	47				13			1		64
1795		20	1	1		47	2			25		1			97
1796		21	1	2		35		1	1	13		3			77
1797		4	20	2	1		22		1	2	13	1	1		67
1798		2	19	1		1	29			3	21	1	1		78

1799						1	23		6	10	1	3		44	
1800		1	2	2			33		4	13	1	2		58	
	48	29	480	136	15	160	1843	12	15	214	942	87	84	8	4073

ANEXA 2

Cărți tipărite în Transilvania între anii 1701-1800

Ai = Aiud
 AI = Alba Iulia
 Bv = Brașov
 Bl = Blaj
 Bi = Bistrița
 Ca = Carei
 Cj = Cluj
 D = Diosig
 M = Mediaș
 Or = Oradea
 Sb = Sibiu
 SC = Șumuleu Ciuc
 Tm = Timișoara
 TgM = Tîrgu-Mureș

NOTE

1. **Bibliografia Românească Veche**. I-IV. București; 1910-1944.
2. **Régi Magyar Könyvtár**. I-II. Budapest, 1879, 1885.
3. Conducerea orașului.
4. După încheierea lucrării noastre am primit la Biblioteca Teleki-Bolyai din Tîrgu-Mureș lucrarea semnată de V. Ecsedy Judit: **A Könyvnyomatás Magyarországon a kézisajtó korában. 1473-1800**. Budapest, Balassi Kiadó, 1999. (Istoria tiparului din Ungaria în perioada presei de mină. 1473-1800), și în care autoarea ajunge la concluzii foarte apropiate de cele ale noastre.

*

Mihály SEBESTYÉN-SPIELMANN (n. 1947) este bibliotecar principal la Biblioteca Teleki-Bolyai (Tîrgu-Mureș), lector universitar al Academiei de Artă Teatrală (Tîrgu-Mureș) și al Universității Babeș-Bolyai (Cluj). A publicat numeroase studii despre istoria Transilvaniei din secolele XV-XVIII, autor al volumelor **Erdélyi fejedelmek** (Principii Transilvaniei; 1993, reed. 1994) și **Múlt és múlt** (Trecut și trecut, 1995).